

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षणाच्या
प्रभावी अंमलबजावणीबाबत.....

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक: डब्ल्यूक्यूएम २०१५/प्र.क्र.१२ /पा.पु १२
गो.ते.रुग्णालय आवार, ७ वा मजला, लो. टिळक मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ००१
तारीख: ०५ ऑक्टोबर, २०१५

वाचा -

शासन परिपत्रक क्रमांक: डब्ल्यू.क्यू.एम.-२०१०/प्रक्र.१६९/पापु १२, दि. ३० मार्च २०११

प्रस्तावना

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण आणि सर्वेक्षणाचा मुख्य उद्देश ग्रामीण भागातील जनतेला शुध्द व सुरक्षित पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करणे व जलजन्य रोगांच्या प्रादुर्भावावर नियंत्रण ठेवणे हा आहे. शासनाने वेळोवेळी घेतलेल्या शासन निर्णयात/ परीपत्रकात शुध्द पाणी पुरवठा करण्यासाठी ग्रामीण व नागरी भागांत करावयाच्या उपाययोजनांबाबत, खालील बाबी अंतर्भूत करण्याबाबत प्राधान्याने सुचना निर्गमित केलेल्या आहेत.

१. नागरी व ग्रामीण भागांत पाणी दुषित होऊ नये म्हणून घ्यावयाच्या प्रतिबंधक उपाययोजना
२. आरोग्य विभागामार्फत देण्यात येणारी लाल / पिवळे/हिरवी कार्ड याची कार्यप्रणाली
३. पाण्याच्या गुणवत्ता सर्वेक्षण व सनियंत्रणाची नागरी / ग्रामीण भागातील कार्यपध्दती
४. ग्रामीण/नागरी भागांत दुषित पाणी पुरवठा झाल्यास जबाबदारी निश्चित करणे
५. स्वायत्त स्वराज्य संस्थांनी पाणी गुणवत्तेविषयी तयार केलेला परिसर स्वच्छता, प्रदुषण व पर्यावरण अहवाल (Environment Status Report) स्थानिक वृत्तपत्रात प्रसिध्द करणे

या सर्व शासन निर्णय/परीपत्रकांची अंमलबजावणी अधिक सु-सुत्रतेने, परिणामकारक व प्रभावी पध्दतीने होण्यासाठी शासना मार्फत खालील प्रमाणे सुधारीत मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करण्यात येत आहेत.

शासन परिपत्रक-

ग्रामीण पाणीपुरवठा कार्यक्रमाखाली घेण्यात आलेल्या विविध योजनांमधून शुध्द पिण्याचे पाणी मिळावे व साथरोगास आळा बसावा या दृष्टीने शासन पुढील प्रमाणे निर्देश देत आहेत. ग्रामीण भागांमध्ये शुध्द पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करण्यासाठी पाण्याच्या गुणवत्तेचे सनियंत्रण व सर्वेक्षण करणे गरजेचे आहे. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रणात खालील तीन प्रमुख भाग आहेत.

१. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण
 २. पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण
 ३. माहिती व्यवस्थापन पद्धती
-
१. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण - पाणी गुणवत्ता सनियंत्रणाची जबाबदारी पाणी पुरवठा करणा-या संस्थेची (ग्रामपंचायत, नगरपालिका, महानगरपालिका) यांची राहिल. यामध्ये खालील जबाबदा-या समाविष्ट आहेत
 १. पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची माहिती अद्यावत ठेवणे
 २. पिण्याच्या पाण्याचे टी.सी.एल. द्वारा निर्जंतुकीकरण करणे.
 ३. पाण्यातील मुक्त क्लोरीनचे प्रमाण तपासण्यासाठी दररोज ओ.टी. टेस्ट करणे.
 ४. पाणी पिण्यासाठी योग्य आहे किंवा नाही हे पाहण्यासाठी नियमितपणे सर्व स्रोतांची रासायनिक व अनुजैविक तपासणी करणे.
 ५. पाणी पुरवठा योजनेतील दोष वेळीच दूर करण्यासाठी त्वरीत दुरुस्ती करून घेणे.
 ६. परिसर अस्वच्छतेमुळे पिण्याच्या स्रोताचा व पाणी योजनेची परिसर स्वच्छता सर्वेक्षण वारंवार करणे. व परिसर स्वच्छ राखण्यासाठी योग्य ती उपाय योजना तातडीने करणे.
 ७. शुद्ध, सुरक्षित व पुरेशा प्रमाणात जनतेला पाणी उपलब्ध राहिल हे पाहणे.
-
२. ग्राम पातळीवरील पाणी गुणवत्ता नियंत्रण- ग्रामस्थांचा प्रत्यक्ष सहभाग या हेतुने ग्रामपतळीवर ग्राम आरोग्य,पोषण,पाणीपुरवठा व स्वच्छता समितीची स्थापना करण्यात आलेली आहे. समितीच्या पिण्याच्या पाण्याबाबत खालील जबाबदा-या आहेत.
 १. पिण्याच्या पाण्याचा परिसर स्वच्छ ठेवण्याविषयी जागृती करणे.
 २. पाणी अशुद्ध होऊ नये याची काळजी घेणे.
 ३. पिण्याच्या पाण्याच्या परिसरात म्हणजे नळ योजना, विहीर व हात पंप इत्यादी ठिकाणी कपडे धुणे, भांडी घासणे, आंघोळ करणे, जनावरे धुणे, मलमुत्र विसर्जन करणे इ. आक्षेपार्ह बाबीस मनाई करणे.
 ४. खतांचे खड्डे / खाजगी शौचालये हे पाणी स्रोतापासून व पाईपलाइन पासून १०० फुटांचे आत अस्तित्वात नाही अशा बाबींकडे लक्ष पुरविणे.
 ५. हात पंपाची योग्य निगा ठेवून त्यांचे ओटे (प्लॅटफॉर्म) सुव्यवस्थित आहेत, तसेच त्याच्या आसपास पाण्याचे डबके साचून पाणी मुरत नाही व गावातील मुले हात पंपाच्या दांडयाशी खेळून त्याची मोडतोड करत नाही याची दक्षता घेणे.

६. नळ योजनेच्या बाबतीत नळ गळती व नळाच्या भोवताली पाणी साचून परिसर अस्वच्छ होत नाही व लोकाकडून नळाची अथवा व्हॉल्व्हची मोडतोड केली जात नाही पाहणे. अशी मोडतोड झाल्यास त्वरीत दुरुस्ती करणे.
७. ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीने आपल्या भागातील सुशिक्षित व काम करण्यास उत्सुक असलेल्या अशा होतकरु व्यक्तींची ग्राम पाणी पुरवठा कर्मचारी म्हणून ग्रामपंचातीद्वारा नेमणूक केलेली आहे त्यांना जलसुरक्षक असे संबोधण्यात येत आहे.

३. ग्राम पातळीवरील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण खालील प्रमाणे राहिल.

आढावा बैठक - महिन्यातुन २ वेळा

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती / संस्था
<ul style="list-style-type: none"> गावातील सर्व कुटुंबांना पुरेसा आणि शुध्द पाणी पुरवठा करणे 	ग्रामपंचायत , ग्राम आरोग्य, पोषण , पाणीपुरवठा व स्वच्छता समिती
<ul style="list-style-type: none"> गावातील सर्व स्रोतांची अद्यावत यादी प्रा.आ. केंद्र, उप विभागीय प्रयोगशाळा व तालुका स्तरीय समिती यांना सादर करणे. पिण्याच्या पाण्याचे स्रोताचा परिसर स्वच्छ ठेवणे (स्वच्छता सर्वेक्षण). पिण्याच्या पाण्याचे दैनंदिन व नियमित शुध्दीकरण करणे दररोज ओ.टी. टेस्ट करणे व त्याची नोंद घेणे, मार्गदर्शक सुचनेनुसार फिल्ड टेस्ट किटस् द्वारे तपासणी करणे गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या स्रोतांची रासायनिक तपासणी वर्षातून दोन वेळा पावसाळ्यापूर्वी (१ मार्च ते ३१ मे या कालावधीत) व पावसाळ्यानंतर (१ ऑक्टोबर ते ३१ डिसेंबर या कालावधीत) करण्यासाठी पाण्याचे नमुने गोळा करून भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा / उपविभागीय प्रयोगशाळेत पोहोचविणे. गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या स्रोतांची अनुजैविक तपासणी वर्षातून दोन वेळा (१ जून ते ३० सप्टेंबर व १ नोव्हेंबर ते २८ फेब्रुवारी) या कालावधीत करण्यासाठी पाण्याचे नमुने गोळा करून भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा / उपविभागीय प्रयोगशाळेत पोहोचविणे. 	जलसुरक्षक

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती / संस्था
<ul style="list-style-type: none"> वरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या आदेशानुसार वेळोवेळी पाणी नमुने गोळा करणे. पाणी गुणवत्तेबाबत केलेल्या कार्यवाहीची नोंद नियमित नोंदवहीत करणे. 	
<ul style="list-style-type: none"> गावातील सर्व स्रोतांची अद्यावत यादी प्रा.आ. केंद्र, उप विभागीय प्रयोगशाळा, तालुका स्तरीय समिती यांना सादर करणे. नियमित चांगल्या दर्जाची ब्लीचिंग पावडरची उपलब्धता ठेवणे. गावातील सर्व स्रोतांच्या रासायनिक आणि अणुजैविक गुणवत्ता तपासणीचा वार्षिक कृती आराखडा तयार करणे व त्या अनुषंगाने पाणी नमुने विहित नमुन्यात प्रयोगशाळेत पोहचतील याची खात्री करणे. ओ.टी.परीक्षण ,फिल्ड टेस्ट किटस संकलित अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत तालुका स्तरीय समितीस पाठवणे तपासणीत दुषित आलेल्या नमुन्यांचा प्राप्त अहवालानंतर तीन दिवसात प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करणे व केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल तालुका स्तरीय समितीला सादर करणे, सलग दोन वर्ष रासायनिक तपासणीत दुषित आढळून आलेल्या स्रोताभोवती दुष्परीणामाबाबत फलक लावणे. स्रोताचा परिसर व जलकुंभ नियमित स्वच्छ राहतील हे पहाणे. पाणी गुणवत्तेबाबत केलेल्या कार्यवाहीची नोंद नियमित ठेवली जात आहे किवा नाही हे पहाणे. पाणी गुणवत्तेबाबतची माहिती गावात सार्वजनिक ठिकाणी लावणे. 	सरपंच,ग्रामसेवक

४. तालुका पातळीवरील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण खालील प्रमाणे राहिल.

तालुकास्तरीय समिती :- अध्यक्ष - गट विकास अधिकारी , समिती सदस्य- उप अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा), तालुका आरोग्य अधिकारी, कनिष्ठ / सहाय्यक भूवैज्ञानिक (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा), विस्तार अधिकारी (आरोग्य), विस्तार अधिकारी (पंचायत) - सदस्य सचिव, आढावा बैठक - दरमहा

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती
<ul style="list-style-type: none"> तालुक्यातील सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची अद्यावत यादी प्रा.आ. केंद्र, उप विभागीय प्रयोगशाळा, तालुका स्तरीय समिती यांना सादर करणे. तालुक्यातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण करणे. 	विस्तार अधिकारी (पंचायत)
<ul style="list-style-type: none"> गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या स्रोतांची रासायनिक तपासणी वर्षातून दोन वेळा पावसाळ्यापूर्वी (१ मार्च ते ३१ मे या कालावधीत) व पावसाळ्यानंतर (१ ऑक्टोबर ते ३१ डिसेंबर या कालावधीत) करण्यात यावी. गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या स्रोतांची अनुजैविक तपासणी वर्षातून दोन वेळा (१ जून ते ३० सप्टेंबर व १ नोव्हेंबर ते २८ फेब्रुवारी) या कालावधीत करण्यात यावी. अनुजैविक तपासणीत दुषित आढळलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती तपासणीच्या दुसऱ्या दिवशी (२४ तासात) अहवाल स्वरूपात फोन/इमेलद्वारे ग्रामपंचायतीला व दोन दिवसात लेखी स्वरूपात कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र व तालुका स्तरीय समिती यांना वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांच्यामार्फत कळविणे. रासायनिक तपासणीत दुषित आलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती तपासणीनंतर एक आठवड्यात अहवाल स्वरूपात ग्रामपंचायतीला व कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र व तालुका स्तरीय समिती यांना वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांच्यामार्फत कळविणे. प्रयोगशाळेत तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा संकलित अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या १ तारखेला वरिष्ठ भूवैज्ञानिक व तालुका स्तरीय समितीस सादर करणे. तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांची नोंद नोंदवहीत, संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर प्रत्येक महिन्याच्या १ तारखेपर्यंत पूर्ण करणे. खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने या विभागाच्या शासन निर्णयानुसार फी आकारून तपासणी करण्यात यावी. वरिष्ठ अधिका-र्यांच्या आदेशानुसार वेळोवेळी पाणी नमुने गोळा करणे. प्रयोगशाळेत होणाऱ्या सर्व कामाचे सनियंत्रण करणे. 	भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा - उपविभागीय प्रयोगशाळा प्रमुख
<ul style="list-style-type: none"> उपविभागातील खालील पाणी गुणवत्ता विषयक सनियंत्रण करणे गावातील सर्व स्रोतांची अद्यावत यादी तयार करणे. स्वच्छता सर्वेक्षण कार्यक्रम करणे. 	सल्लागार (पाणी गुणवत्ता- उपविभाग)

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती
<ul style="list-style-type: none"> पिण्याच्या पाण्याचे दैनंदिन व नियमित शुध्दीकरण करणे ओ.टी. टेस्ट करणे व त्याची नोंद घेणे, फिल्ड टेस्ट किटस् द्वारे तपासणी करणे रासायनिक व अनुजैविक तपासणीसाठी पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पोहोचतील याची खात्री करणे. 	
<ul style="list-style-type: none"> तालुक्यातील सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची अनुजैविक ,रासायनिक तपासणी, स्वच्छता सर्वेक्षण व संकेत स्थळावर नोंदी याचा आढावा घेणे. तपासणीत दुषित आढळून आढळलेल्या नमुन्याबाबत केलेल्या प्रतिबंधात्मक कार्यवाहीचा अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेला जिल्हा स्तरीय समितीस सादर करणे. तालुक्यातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण या दोन्ही बाबींचा आढावा घेऊन सूचना निर्गमित करणे. 	गट विकास अधिकारी

५. जिल्हा पातळीवरील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण खालील प्रमाणे राहिल.

जिल्हास्तरीय समिती - अध्यक्ष- मुख्य कार्यकारी अधिकारी , समिती सदस्य - कार्यकारी अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग), जिल्हा आरोग्य अधिकारी , वरिष्ठ भूवैज्ञानिक (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा), उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पंचायत), उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता) हे सदस्य सचिव. आढावा बैठक - मासिक

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती
<ul style="list-style-type: none"> जिल्ह्यातील सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची यादी प्राप्त करून घेणे व तालुकानिहाय संख्यात्मक शहानिशा करणे. तपासणीत दुषित आलेले रासायनिक पाणी नमुन्यांबाबत केलेल्या प्रतिबंधात्मक कार्यवाहीचा पाठपुरावा करणे. जिल्हातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण करणे. 	कार्यकारी अभियंता, (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग)
<ul style="list-style-type: none"> गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या स्रोतांची रासायनिक तपासणी वर्षातून दोन वेळा पावसाळ्यापूर्वी (१ मार्च ते ३१ मे या कालावधीत) व पावसाळ्यानंतर (१ ऑक्टोबर ते ३१ डिसेंबर या कालावधीत) करण्यात यावी. 	भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा जिल्हा प्रयोगशाळा प्रमुख - वरिष्ठ भूवैज्ञानिक

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती
<ul style="list-style-type: none"> गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या स्रोतांची अनुजैविक तपासणी वर्षातून दोन वेळा (१ जून ते ३० सप्टेंबर व १ नोव्हेंबर ते २८ फेब्रुवारी) या कालावधीत करण्यात यावी. रासायनिक तपासणीत दुषित आलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती तपासणीनंतर एक आठवड्यात अहवाल स्वरूपात ग्रामपंचायतीला व कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र व तालुका स्तरीय समिती यांना कळविणे. अनुजैविक तपासणीत दुषित आढळलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती तपासणीच्या दुसऱ्या दिवशी (२४ तासात) अहवाल स्वरूपात फोन/इमेलद्वारे ग्रामपंचायतीला व दोन दिवसात लेखी स्वरूपात कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र व तालुका स्तरीय समिती यांना वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांच्यामार्फत कळविणे. जिल्हातील जिल्हा व सर्व उपविभागीय प्रयोगशाळा यांच्याकडून तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा संकलित अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या २ तारखेला विभागीय सनियंत्रण कक्ष (भू.स.वि.य) व जिल्हा स्तरीय समितीस सादर करणे. जिल्हा प्रयोगशाळेत तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांची नोंद नोंदवहीत, संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर प्रत्येक महिन्याच्या १ तारखेपर्यंत करणे. खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने या विभागाच्या शासन निर्णयानुसार फी आकारून तपासणी करण्यात यावी वरिष्ठ अधिका-र्यांच्या आदेशानुसार वेळोवेळी पाणी नमुने गोळा करणे. प्रयोगशाळेत होणाऱ्या सर्व कामाचे सनियंत्रण करणे. 	
<ul style="list-style-type: none"> पाणी गुणवत्ता विषयक कृती आराखडा व खालील बाबींचे सनियंत्रण करणे. रासायनिक व अनुजैविक तपासणीसाठी पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पोहचतील याची खात्री करणे. जिल्ह्यातील सर्व स्रोतांची अद्यवत यादी तयार करणे. स्वच्छता सर्वेक्षण कार्यक्रम करणे. पिण्याच्या पाण्याचे दैनंदिन व नियमित शुद्धीकरण करणे 	<p>उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता) पाणी गुणवत्ता कक्ष, जिल्हा परिषद</p>

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती
<ul style="list-style-type: none"> ओ.टी. टेस्ट करणे व त्याची नोंद घेणे, फिल्ड टेस्ट किटस् द्वारे तपासणी करणे केंद्राच्या संकेतस्थळावर नोंदी करणे. जिल्ह्यातील भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा व आरोग्य विभाग यांच्याशी समन्वय साधणे. 	
<ul style="list-style-type: none"> ब्लीचिंग पावडर, जैविक तपासणी, रासायनिक तपासणी यांमध्ये दुषित आढळलेल्याबाबत केलेली प्रतिबंधात्मक कार्यवाहीचा अहवाल विभागीय आयुक्त यांना प्रत्येक महिन्याच्या ८ तारखेपर्यंत पाठविणे. पाणी गुणवत्ता नियंत्रण व सर्वेक्षण या दोन्ही बाबतीत नियमितपणे आढावा घेऊन सुचना निर्गमित करणे. 	मुख्य कार्यकारी अधिकारी
<ul style="list-style-type: none"> विभागातील तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा संकलित अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या ३ तारखेला राज्य सनियंत्रण कक्ष (भू.स.वि.य) व संचालनालय, भू.स.वि.य, पुणे यांना सादर करणे. विभागातील सर्व पाणी नमुन्यांची नोंद संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर प्रत्येक महिन्याच्या ३ तारखे पर्यंत होईल याची खात्री करणे व त्याबाबत सनियंत्रण करणे. 	विभागीय सनियंत्रण कक्ष (भू.स.वि.य)
<ul style="list-style-type: none"> विभागातील जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांना गरजेनुसार भेटी देणे. रसायने, काचसामान, उपकरणे व अहवाल याबाबत तांत्रिक मार्गदर्शन करणे. जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळेत रासायनिक तपासणीत दुषित आलेल्या १० टक्के पाणी नमुन्यांची फेरतपासणी करणे. 	विभागीय रासायनिक प्रयोगशाळा (भू.स.वि.य)
<ul style="list-style-type: none"> विभागातील सर्व प्रयोगशाळा रसायने, काचेचे साहित्य, उपकरणे, संगणक, इंटरनेट व मनुष्यबळ यांनी अद्यावत राहिल याची खात्री करणे. विभागातील जिल्हा परिषद यांच्याशी समन्वय साधणे. विभागातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण करणे. 	प्रादेशिक उपसंचालक (भू.स.वि.य)
<ul style="list-style-type: none"> राज्यातील तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा संकलित अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेला शासनास व पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्थेस सादर करणे. 	राज्य सनियंत्रण कक्ष (भू.स.वि.य)

कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्या	जबाबदार व्यक्ती
<ul style="list-style-type: none"> राज्यस्तरीय पाणी गुणवत्ता तपासणी व सनियंत्रण करणे. 	
<ul style="list-style-type: none"> राज्यातील सर्व प्रयोगशाळा रसायने, काचेचे साहित्य, उपकरणे, संगणक, इंटरनेट व मनुष्यबळ यांनी अद्यावत राहतील याची खात्री करणे. राज्यातील तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा संकलित अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेला सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग व पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्थेस सादर करणे राज्यातील पाणी गुणवत्ता तपासणी व सनियंत्रण करणे. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग व आरोग्य विभाग यांच्याशी समन्वय साधणे . 	उपसंचालक (जलविज्ञान प्रकल्प)
<ul style="list-style-type: none"> रासायनिक तपासणी यांमध्ये दुषित आढळलेल्या बाबत केलेली प्रतिबंधात्मक कार्यवाहीचा अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत सचिव, ग्राम विकास व पाणी पुरवठा विभाग यांना पाठविणे. 	विभागीय मुख्य अभियंता (मजीप्रा)
<ul style="list-style-type: none"> पाणी गुणवत्ता नियंत्रण व सर्वेक्षण या दोन्ही बाबतीत नियमितपणे आढावा घेऊन सुचना निर्गमित करणे. ब्लीचिंग पावडर व जैविक तपासणी यांमध्ये दुषित आढळलेल्याबाबत केलेली प्रतिबंधात्मक कार्यवाहीचा अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत सचिव, ग्राम विकास व पाणी पुरवठा विभाग यांना पाठविणे. 	विभागीय आयुक्त - उप आयुक्त विकास

६. कायदेविषयक कार्यवाही : ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हा परिषद यांनी त्यांच्यावर सोपविलेली पाणी गुणवत्ता संनियंत्रणाची जबाबदारी योग्य प्रकारे पार न पाडल्यास मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ प्रमाणे किंवा महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या अधिनियम १९६१ मधील तरतुदीनुसार कारवाई करण्यात येईल. वैयक्तिकरित्या जो कर्मचारी/अधिकारी जबाबदार असतील त्यांचे विरुद्ध शिस्तभंगाची कारवाई करण्यात येईल.

७. माहिती व्यवस्थापन पद्धती: प्रत्येक पातळीवर पाणी गुणवत्ता संनियंत्रणांतर्गत आवश्यक माहिती विहित नमुन्यात व ठराविक कालावधीत योग्य त्या अधिकाऱ्यांना व कर्मचाऱ्यांना पाठविणे आवश्यक आहे. त्यामुळे महत्वाचे निर्णय घेणे व त्रुटी दूर करणे वेळीच सुकर होते. अहवाल देण्यास दिरंगाई झाल्यास निर्णय घेण्यास वेळ लागतो व त्याचे पर्यावसन साथरोग निर्मीतीस कारणीभूत होऊ शकते. म्हणून केलेल्या कामाची अचूक माहिती व ठराविक तारखेस पाठविण्याचे गांभीर्य संबंधितांना राखणे गरजेचे आहे.

८. आढावा - पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाचा व उपाययोजनांचा प्रत्येक स्तरावरील आढावा खालील प्रमाणे राहील.

स्तर	विषय	सहभागी व्यक्ती	मार्गदर्शक	कालावधी
ग्रामपंचायत	ओ.टी. टेस्ट, ब्लीचिंग पावडर, फिल्ड टेस्ट किटस् तपासणी, प्रयोगशाळेतील तपासणी व उपाययोजनांचा आढावा	जलसुरक्षक	ग्रामसेवक	आठवड्यातून १ वेळा
ग्रामपंचायत	ग्राम आरोग्य,पोषण, पाणीपुरवठा व स्वच्छता समिती द्वारे पाणी गुणवत्ता संनियंत्रणाचा व उपाययोजनांचा आढावा	ग्राम आरोग्य,पोषण, पाणीपुरवठा व स्वच्छता समिती सदस्य, जलसुरक्षक	सरपंच	महिण्यातून १ वेळा
तालुका स्तर	पाणी गुणवत्ता व संनियंत्रणाचा व उपाययोजनांचा आढावा	ग्रामसेवक,	गट विकास अधिकारी	१५ दिवसांतून १ वेळा
तालुका स्तर	तालुकास्तरीय समिती - पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण सर्वेक्षणाचा व उपाययोजनांचा आढावा	प्रयोगशाळा प्रमुख ,तालुका आरोग्य अधिकारी, उप अभियंता (ग्रामिण पाणी पुरवठा विभाग)	गट विकास अधिकारी (अध्यक्ष)	महिण्यातून १ वेळा
जिल्हा स्तर	पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण सर्वेक्षणाचा व उपाययोजनांचा आढावा	गट विकास अधिकारी तालुका आरोग्य अधिकारी, उप अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग),	मुख्य कार्यकारी अधिकारी (अध्यक्ष)	महिण्यातून १ वेळा

स्तर	विषय	सहभागी व्यक्ती	मार्गदर्शक	कालावधी
		कनिष्ठ/सहाय्यक भूवैज्ञानिक(भू.स.वि.य)		
जिल्हा स्तर	पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षणाचा व उपाययोजनांचा आढावा व समन्वय	पाणी गुणवत्ता कक्ष, जिल्हा परिषद	उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता)	महिन्यातुन १ वेळा
जिल्हा स्तर	जिल्हा स्तरीय समिती - पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण सर्वेक्षणाचा व उपाययोजनांचा आढावा	कार्यकारी अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग) , जिल्हा आरोग्य अधिकारी, वरिष्ठ भूवैज्ञानिक(भू.स.वि.य), उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पंचायत), उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता)	मुख्य कार्यकारी अधिकारी	महिन्यातुन १ वेळा
विभाग स्तर	पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण सर्वेक्षणाचा व उपाययोजनांचा आढावा	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, अधिक्षक अभियंता (मजीप्रा), उप आयुक्त विकास	विभागीय आयुक्त	महिन्यातुन १ वेळा
राज्य स्तर	पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण सर्वेक्षणाचा व उपाययोजनांचा आढावा	राज्यस्तरीय समिती	उपसचिव तथा प्रकल्प संचालक, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग	महिन्यातुन १ वेळा

सदर शासन परिपत्रक हे ग्रामविकास विभाग, यांच्या सहमतीने काढण्यात आले आहे. हे आदेश निर्गमित केलेल्या दिनांकापासुन अंमलात येतील.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०१५१००३१३४४५९३४२८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(वसंत भि. माने)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. प्रधान सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२. सचिव, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
३. प्रधान सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
४. संचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे
५. सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, एक्सप्रेस टॉवर्स, नरिमन पॉईंट मुंबई.
६. विभागीय आयुक्त (सर्व)
७. जिल्हाधिकारी (सर्व)
८. उपसचिव व प्रकल्प संचालक, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, मुंबई. ३२
९. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व).
१०. संचालक, पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्था, बेलापूर, नवी मुंबई
११. विभागीय मुख्य अभियंता मजीप्रा (सर्व).
१२. अधीक्षक अभियंता विभागीय भारत निर्माण कक्ष.
१३. कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद (सर्व)
१४. जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१५. उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रा.प.), जिल्हा परिषद (सर्व).
१६. उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता), जिल्हा परिषद (सर्व).
१७. गटविकास अधिकारी पंचायत समिती (सर्व).
१८. निवड नस्ती, का.क्र. पा.पु. १२.

नमुना-१								
ग्रामपंचायत स्तरावरील तपासणीचा निष्कर्ष								
ग्रा. पं. चे. नाव		तालुका		जिल्हा		वर्ष		
अ.क्र.	महिना	एकूण तपासलेले नमुने	ओ.टी. तपासणी		एकूण तपासलेले नमुने	जैविक फिल्ड टेस्ट किट्स तपासणी		एकूण तपासलेले नमुने
			योग्य	अयोग्य		योग्य	अयोग्य	
१	२	३	४	५	६	७	८	९
१	जानेवारी							
२	फेब्रुवारी							
३	मार्च							
४	एप्रिल							
५	मे							
६	जून							
७	जुलै							
८	ऑगस्ट							
९	सप्टेंबर							
१०	ऑक्टोबर							
११	नोव्हेंबर							
१२	डिसेंबर							

रासायनिक फिल्ड टेस्ट किट्स							
फ्लोराईड		क्लोराईड		नायट्रेट		आयर्न	
योग्य	अयोग्य	योग्य	अयोग्य	योग्य	अयोग्य	योग्य	अयोग्य
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
सही-जलसुरक्षक				सही- ग्रामसेवक			

नमुना-२									
ग्रामपंचायत स्तरावर अयोग्य पाणी नमुने व TCL पावडर अहवालावर केलेली कार्यवाही									
ग्रा. पं. चे. नाव	तालुका	जिल्हा			वर्ष				
अ.क्र.	तपशील	स्रोताचा प्रकार	स्रोताचे स्थळावर्णन	स्रोताचा सांकेतांक	अवलंबून असलेली लोकसंख्या अंदाजे	स्वच्छता सर्वेक्षण- जोखीम	केलेल्या कार्यवाहीचा दिनांक	केलेली कार्यवाही	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	रासायनिक/जैविक फिल्ट्र टेस्ट किट्स च्या तपासणीचे निष्कर्ष अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
२	प्रयोगशाळेतील जैविक तपासणीचे निष्कर्ष अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
३	प्रयोगशाळेतील रासायनिक तपासणीचे निष्कर्ष अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
४	ओ. टी. टेस्ट अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
५	टी.सी.एल. पावडर वापरण्यास अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
सही- ग्रामसेवक									

नमुना-३									
गावातील पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचा पाणी नमुने गोळा केल्याचा गोषवारा - रासायनिक/अनुजैविक									
ग्रा. पं. चे. नाव	तालुका	जिल्हा					वर्ष		
प्रयोगशाळेचे नाव									
अ.क्र.	वाडी/वस्तीचे नाव	स्रोतांचे स्थळ	स्रोताचा प्रकार	स्रोताचा सांकेतांक	स्रोत हंगामी/बारमाही	अवलंबून असलेली लोकसंख्या	पाणी नमुने गोळा केल्याचा दिनांक	पाणी नमुने गोळा करणाऱ्याचे नाव	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१									
२									
३									
४									
५									
६									
७									
८									
९									
१०									
टीप : प्राप्त पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर प्रयोगशाळेतील रसायनी /अनुजैविक यांनी तयार करावी.									
सही-जल सुरक्षक						सही ग्रामसेवक			

पृष्ठ २१ पैकी १६

नमुना-५												
जिल्हा/उपविभागीय प्रयोगशाळा- ग्रामपंचायत निहाय पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताचा रासायनिक तपासणीचा अहवाल												
तालुका		जिल्हा								वर्ष		
प्रयोगशाळेचे नाव												
अ. क्र.	ग्रा.पं. चे नाव	वाडी/ वस्ती चे नाव	स्रोता चे नाव	स्रोताचा प्रकार	स्रोताचा सांकेतांक	पाणी नमुने गोळा केल्याचा दिनांक	स्रोत हंगामी/ बारमाही	पाणी नमुने तपासल्याचा दिनांक	पाणी पिण्यास योग्य/अयोग्य	पाणी पिण्यास अयोग्य असल्यास कोणत्या रासायनिक घटकाने बाधित आहे.	बाधित घटकाची मात्रा	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१												
२												
३												
<p>एखादा स्रोत एकापेक्षा जास्त रासायनिक घटकांसाठी बाधित असेल तर त्याखाली नमूद करावे.</p> <p>टीप : तपासलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर व केंद्रशासनाच्या संकेतस्थळावर प्रयोगशाळेतील रसायनी/अनुजैविक तज्ञ यांनी करावी.</p> <p>सही- रसायनी सही- अनुजैविक तज्ञ सही -सहाय्यक/कनिष्ठ भूवैज्ञानिक</p> <p>प्रयोगशाळेत तपासलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर व केंद्राच्या संकेतस्थळावर घेण्याबाबत खात्री करण्यात आणली आहे</p> <p style="text-align: right;">वरिष्ठ भूवैज्ञानिक</p>												

Format - ६													
District / Sub division lab - Chemical Testing Report Format													
Sr. No.	District	Taluka	Name of Panchayat	Name of Village	Name of Habitation	Location	Type of Source	Sample Received Date	Sample Testing Date	Lab . Ref .	Temp	Color	Odor
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४
१													
२													
३													

Taste	Tur (NTU)	Ph	EC	TDS (mg/L)	Alkalinity (mg/L)	Chloride (mg/L)	Fluoride (mg/L)	Nitrate (mg/L)	Sulphate (mg/L)	Total Hardness (mg/L)	Iron (mg/L)	Remark
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७
<div> <div>Sign Chemist</div> <div>Sign Bacteriologist</div> <div>Sign Jr./ Assistant Geologist</div> <div>Sign Sr. Geologist</div> </div>												

पृष्ठ २१ पैकी २०

नमुना-९												
विभागीय सनियंत्रण कक्ष - मासिक प्रगती अहवाल												
जिल्हा		प्रयोगशाळेचे नाव							महिना			
अ.क्र.	जिल्हा	प्रयोगशाळेचे नाव	तालुका	रासायनिक			अनुजैविक			केंद्राच्या संकेत स्थळावर नोंद केलेल्या नमुन्याची संख्या		शेरा
				एकूण प्राप्त नमुने (शिल्लक+प्राप्त)	तपासलेले नमुने	बाधित नमुने	एकूण प्राप्त नमुने (शिल्लक+प्राप्त)	तपासलेले नमुने	बाधित नमुने	रासायनिक	अनुजैविक	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१												
२												
३												
४												
५												
६												
७												
सही-विभागीय सनियंत्रण कक्ष प्रमुख						सही-प्रादेशिक उपसंचालक						